

TÜRK HALKBİLİMİ

Prof. Dr. Erman ARTUN

Genişletilmiş 2. Baskı

İstanbul – 2007

ARKA KAPAK (KİTAP HAKKINDA)

Bu kitapta Türk halkbiliminin kültürel değişim ve gelişim bakış açısıyla genel çerçevesi çizildikten sonra tanıtılması amaçlandı. Birinci bölümde; halkbilimine genel bakış, ikinci bölümde; halk edebiyatı ve halkbiliminin kaynakları, üçüncü bölümde; halkbilimi alan araştırma teknikleri, dördüncü bölümde; halkbiliminde bazı terim ve kavramlar, beşinci bölümde; halkbilimi kuram ve yöntemleri, altıncı bölümde; Anadolu halkbilimini besleyen İslâmiyet öncesi inanç sistemleri – öğretiler- dinler, yedinci bölümde; halk kültüründe sosyal normlar, yaptırımlar ve davranış türleri, sekizinci bölümde; halk kültüründe geçiş dönemleri (doğum-evlenme-ölüm), dokuzuncu bölümde; halk bilgisi, onuncu bölümde; bayramlar, törenler, kutlamalar, on birinci bölümde; inanışlar, on ikinci bölümde; oyun - çocuk oyunları – halk oyunları, on üçüncü bölümde; halk mutfağı kültürü, on dördüncü bölümde; günümüzde kültürel değişim ve gelişimle yeniden yapılanan halkbilimine genel bakış, on beşinci bölümde; halk kültürünü kümeleme kılavuzu ve alan araştırması derleme soru örneklerine yer verildi.

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

HALKBİLİMİNE GENEL BAKIŞ

- A. Halkbiliminin Tanımı ve Dünyadaki Gelişimi**
- B. Halkbiliminin Türkiye'deki Gelişimi**
- C. Halkbiliminin Konusu**
- D. Halkbiliminin Önemi**
- E. Halkbiliminin Diğer Bilim Dallarıyla İlişkisi**

İKİNCİ BÖLÜM

HALK EDEBİYATI VE HALKBİLİMİNİN KAYNAKLARI

- A. Sözlü Kaynaklar**
- B. Yazılı Kaynaklar**
- C. Görsel Kaynaklar**
- D. Maddi Kaynaklar**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HALKBİLİMİ ALAN ARAŞTIRMA TEKNİKLERİ

A. Halkbiliminde Alan Araştırması Kavramı

B. Derleme Öncesi Çalışmaları

C. Halk Bilgisi ve Halk Edebiyatı Ürünlerinin Derlenmesiyle İlgili Genel Kavramlar

D. Derleme Çalışmalarında Dikkat Edilecek Noktalar

E. Derleme Yöntemleri ve Sahada Derleme Çalışmaları

F. Halk Bilgisi ve Halk Edebiyatı Ürünlerinin Derlenmesinde Kaydedilecek Bilgiler

G. Alan Araştırmasında Kullanılan Araçlar

H. Alan Araştırması Sonrasında Yapılacak İşler

I. Araştırmanın Değerlendirilmesinde Dikkat Edilecek Yönler

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HALKBİLİMİNDE BAZI TERİM VE KAVRAMLAR

BEŞİNCİ BÖLÜM

HALKBİLİMİ KURAM VE YÖNTEMLERİ

A. Metin Merkezli Halkbilimi Kuramları

1. Gelişme Kuramı
2. Yayılma Kuramı
3. Tarihi Coğrafi Fin Kuramı ve Yöntemi
4. Psikoanalitik Kuram ve Yöntemler
5. Yapısalcı Kuram ve Yöntemi

B. Bağlam Merkezli Halkbilimi Yöntemleri

1. İşlevsel Halkbilimi Yöntemi
2. Sözlü Kompozisyon Kuram ve Yöntemi
3. Performans Teorisi

ALTINCI BÖLÜM

ANADOLU HALKBİLİMİNİ BESLEYEN İSLÂMİYET ÖNCESİ İNANÇ SİSTEMLERİ – ÖĞRETİLER- DİNLER

A. İslâmiyet Öncesi İnanç Sistemleri

1. Totemcilik
2. Canlılık, Ruhçuluk (Animizm)
3. Şamanizm
4. Budizm
5. Zerdüştilik

6. Manihaizm

Türkler ve Semavi Dinler

1. Musevilik
2. Hristiyanlık

B. İslâmiyet Öncesi İnanç Sistemlerine Bağlı Kültler, Âdet, İnanç ve Pratikler

1. Put-Fetiş (Totem-Töz-Ongun)
2. Kült
 - a) Atalar Kültü
 - b) Gök Tanrı Kültü
 - c) Tabiat Kültleri
 - d) Ölüm ve Ölüler Kültü
3. Sihir ve Büyü
4. Falcılık ve Kehanet
5. Şekil-Don Değiştirme
6. Tanrı'nın İnsan Şeklinde Görünmesi
7. Bayram-Tören ve Ayinler
8. Tenasüh İnancı
9. Yada Taşı ve Yağmur Tılsımları
10. Havada Uçma

YEDİNCİ BÖLÜM

HALK KÜLTÜRÜNDE SOSYAL NORMLAR, YAPTIRIMLAR VE DAVRANIŞ TURLERİ

A. Yaptırımlar ve Türleri

B. Başlıca Normlar

1. Örf
2. Âdet
3. Teamül
4. Gelenek
5. Görenek
6. Moda
7. Töre

SEKİZİNCİ BÖLÜM

HALK KÜLTÜRÜNDE GEÇİŞ DÖNEMLERİ

A.DOĞUM

1. Doğum Öncesi
2. Doğum Sırası
3. Doğum Sonrası

B.EVLENME

1. Evlenme Biçimleri
2. Evlilik Çağı-Evlilik Yaşı-Evlenme İsteğini Belli Etme
3. Evlilik Öncesi
4. Düğün
5. Düğün Sonrası
6. Düğün Âdetleri ve Evlenme ile İlgili Ritüel ve Büyüsel İçerikli İşlemler

C. ÖLÜM

1. Ölüm Öncesi
2. Ölüm Sırasında Yapılan İşlemler
3. Ölüm Sonrası
4. Ölüm Âdetleri, İnanışları ve Bunlara Bağlı Pratikler

DOKUZUNCU BÖLÜM

HALK BİLGİSİ

- A. Halk Hekimliği
- B. Halk Veterinerliği
- C. Halk Meteorolojisi
- D. Halk Takvimi
- E. Halk Hukuku
- F. Halk Matematiği
- G. Halk Ekonomisi

ONUNCU BÖLÜM

BAYRAMLAR, TÖRENLER, KUTLAMALAR

A. Bayramlar

1. Eski Türk Bayramları
2. Dini Bayramlar
3. Milli Bayramlar

B. Törenler

1. Dini-Milli Kökenli Törenler

- a) Sunnet Törenleri
- b) Askere Uğurlama, Asker Karşılama Törenleri

2. Mevsimlik Törenler

- a) Nevruz Törenleri
- b) Hıdrellez Törenleri
- c) Çiğdem Bayramı Törenleri
- d) Koç Katımı Törenleri
- e) Saya Gezme Törenleri
- f) Döl Müjdesi Törenleri
- g) İlk Saban İzi Törenleri
- h) Göç Törenleri

3. Yerel Törenler, Toplantılar

- a) Helva Sohbetleri
- b) Amin Alayları

ON BİRİNCİ BÖLÜM

İNANIŞLAR

1. Tabiat Olaylarıyla İlgili İnanışlar
2. Canlı Varlıklarla İlgili İnanışlar
3. Cansız Varlıklarla ilgili İnanışlar
4. Hayvanlarla İlgili İnanışlar
5. Uğur-Bereket
6. Büyü
7. Nazar-Nazarlık
8. İnanç Merkezleriyle İlgili İnanışlar
9. Rüya
10. Fal
11. Adak
12. Kurban
13. Yağmur Duası
14. Formülistik Sayılar
15. Diğer İnanışlar, İnanmalar ve Bunlara Bağlı Pratikler

ON İKİNCİ BÖLÜM

OYUN-ÇOCUK OYUNLARI – HALK OYUNLARI

A. OYUN

1. Oyun Nedir?

2. Oyunun Sınıflandırılması

B. ÇOCUK OYUNLARI

1. Çocuk Kimdir?
2. Çocuk Oyunları

C. HALK OYUNLARI

1. Halk Oyunlarının Günümüze Gelişi
2. Halk Oyunlarının Konusu
3. Halk Danslarının Bölümlemesi
4. Halk Oyunlarının Özellikleri
5. Halk Oyunlarının İşlevleri
 - a. Halk Oyunlarının Toplumsal İşlevi
 - b. Halk Oyunlarının İletişim İşlevi
 - c. Halk Oyunlarının Eğitim İşlevi
 - d. Halk Oyunlarının Eğlence İşlevi
6. Halk Oyunlarındaki Değişim
7. Köçeklik

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUTFAK KÜLTÜRÜ

1. Yiyecek Türleri ve Yapılışları
2. İçecek Türleri ve Yapılışları
3. Belirli Gün ve Törenlerde Yenilip İçilenler ve Yapılışları
4. Mutfak Araç ve Gereçleri, Kullanılışları
5. Sofra Gelenek ve Göreneği

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÜNÜMÜZDE KÜLTÜREL DEĞİŞİM-GELİŞİMLE YENİDEN YAPILANAN HALKBİLİMİNE GENEL BAKIŞ

1. Kırsal Halkbiliminden Kent Halkbilimine Geçiş
2. Halk Kültürü ve Küreselleşme Olgusu
3. Küreselleşme ve Ulusal Miras
4. Küreselleşme Olgusuyla Mitlerin Yok Olması
5. Halk Kültürü, Bilişim ve Küreselleşme Olgusu
6. Somut Olmayan Kültürel Miras
7. Halk Kültürü Ürünlerinin Gelecek Kuşaklara Taşınması, Müzelenmesi
8. Halkbilimi ve Çağdaş Müzecilik
9. Halk Kültürü ve Kültürlerarası İletişim
10. Halk Kültürü-Medya İlişkisi

11. Kültür Varlıklarının Uluslararası Ortamda Yayılmasında Medyadan Yararlanma
12. Halk Kültürünün lke Tanıtımına Katkısı
13. Halk Kültürü ve Turizm
14. Popüler Türk Kültürünün Dünya Kültürlerine Etkisi ve Katkısı
15. Halk Kültürü ve Alternatif Tıp

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

HALK KÜLTÜRÜNÜ KÜMELEME KILAVUZU VE ALAN ARAŞTIRMASI DERLEME SORU ÖRNEKLERİ

KAYNAKÇA

DİZİN

N SÖZ (İkinci Baskı)

Halkbilimi, doğumdan ölüme kadar insanların yaşamında yer alan maddi ve manevi bütün kültür ögelerini bilimsel olarak derleyen, araştiran, değerlendiren ve bunların sistematik bir açıklamasını yaparak insanlığın kültür tarihini ve özellikle halk kültürünün genel gelişme kurallarını inceleyen, kültürler arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirleyip ortaya koyan, gerektiğinde de bu bilimsel sonuçları halkın yararına olacak biçimde düzenleyip halka aktaran bir bilim dalıdır.

Halkbilimi insanların yaşadığı kesimi ve çevreyi daha iyi tanınmasını, yorumlamasını ve değerlendirmesini sağlayarak halkın düşünce, duygu ve sezgisinin temeldeki karakteristiklerini yakalamasını sağlar. Halkbilimi, halk yaşamının temel dinamiklerini, tre ve geleneklerini, tutum ve davranışlarını, yaratı ve becerilerini, sevgi ve beğenilerini inceleyip araştırarak ulusal kültürün doğru bir biçimde işlenmesine, değerlendirilmesine ve yorumlanmasına önemli katkılarda bulunur.

Halkbilimi rnlerinde Anadolu insanının dünya görüşünü, yaşama biçimini, bireysel ve toplumsal sorunlarını görürüz. Türk halkbiliminin temel sorunlarını bütün boyutlarıyla ele alan ve ağdaş bir yaklaşımın yardımıyla kavrayıp çözüme vardırان, köklü ve bilimsel bir politikanın ana çizgileri de henüz belirlenmemiştir.

Halkbilimi, kültürel yaşamın bütününü inceleyen bir disiplindir. Kültürün sürekliliği kadar değişmesini ve bu değişmeye neden olan çeşitli etmenleri de çözümlemek temel amacdır. Halkbilimi bir toplumun kültürünün temelini oluşturur. Halkbilimi kültürün gelişimine uyum sağlayarak zaman içerisinde değişikliğe uğrar.

Halk yaşamını enine boyuna araştırmada, bir ülke halkını oluşturan çoğunluğun ortak ve yaygın davranış kalıplarını, yaşama biçimini, belirli olaylar ve durumlar karşısındaki tavrını; çevresini ve dünyayı algılayışını açıklamada; geleneksel ve törensel yaşamını düzenleyen, zenginleştiren, renklendiren beceri, beğeni, yaratı, tre, kurum ve kurumlaşmayı göz önüne sermede; bir ucuyla geçmişe, bir ucuyla da zamanımıza uzanan gelenekler, görenekler, âdetler zincirini saptamada; bu zincirin köstekleyici ya da destekleyici halkalarını tek tek belirlemede; bunlardan zgn ve ağdaş yaratmalar çıkarmada halkbilimin rolü ve önemi birinci derecededir.

Bu kitapta Türk halkbiliminin kültürel değişim ve gelişim bakış açısıyla genel çerçevesi çizildikten sonra ürünlerinin tanıtılması amaçlandı. Birinci bölümde; halkbilimine genel bakış, ikinci bölümde; halk edebiyatı ve halkbiliminin kaynakları, üçüncü bölümde; halkbilimi alan araştırma teknikleri, dördüncü bölümde; halkbiliminde bazı terim ve kavramlar, beşinci bölümde; halkbilimi kuram ve yöntemleri, altıncı bölümde; Anadolu halkbilimini besleyen İslâmiyet öncesi inanç sistemleri – öğretiler- dinler, yedinci bölümde; halk kültüründe sosyal normlar, yaptırımlar ve davranış türleri, sekizinci bölümde; halk kültüründe geçiş dönemleri (doğum-evlenme-ölüm), dokuzuncu bölümde; halkbilgisi, onuncu bölümde; bayramlar, törenler, kutlamalar, on birinci bölümde; inanışlar, on ikinci bölümde; oyun, çocuk oyunları, halk oyunları, on üçüncü bölümde; mutfak kültürü, on dördüncü bölümde; günümüzde kültürel değişim ve gelişimle yeniden yapılanan halkbilimine genel bakış, on beşinci bölümde; halk kültürünü kümeleme kılavuzu ve alan araştırması derleme soru örneklerine yer verildi.

Halkbilimiyle ilgili olarak araştırmacılar, bugüne kadar birçok önemli araştırma yaptılar. Onlara şükran borçluyuz. Bu tür çalışmalarda eksiklerin bulunması kaçınılmazdır. Alanla ilgili çalışanların katkıları bize daha sonraki çalışmalarımızda rehber olacaktır.

Türk halkbilimini genel çizgileriyle belirleyip bir kültür varlığı olarak tanıtip gelecek kuşaklara aktarmayı bir görev bildik.

Kitap, ikinci baskıda gözden geçirilerek genişletildi. Bu çalışmanın kitap haline gelmesi sırasında basım, düzeltme aşamalarında yardımlarını aldığım öğrencilerime ve çalışmanın basılmasını sağlayan sayın Mehmet Varış'a ve Kitabevi çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Prof. Dr. Erman ARTUN

Adana, Temmuz, 2007